ÜCRETLER İLE İSTİHDAM, FİYATLAR VE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE KISA BİR NOT*

Bu kısa çalışmanın amacı, Türkiye imalat sanayii üzerine yapılmış bilimsel araştırmaların, ücretler ile istihdam, fiyatlar ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiler konusundaki bulgularını özetlemek ve değerlendirmektir. Dördüncü Beş Yıllık Plan döneminde çalışma sorunlarına ilişkin önerilerin değerlendirilmesi ve politika önlemlerinin belirlenmesi, genel kuramsal yaklaşımlardan çok, Türkiye'nin son 10 yılda bu alanda geçirdiği deneyimlerin incelenip değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu, söz konusu genel kuramsal yaklaşımların yararsız olduğu anlamına gelmez. Kanımızca, yapılması gereken, kuramsal sonuçların Türkiye sanayiinin yapısal özelliklerinden kaynaklanan bulguların ışığında gözden geçirilmesi, irdelenmesi ve Türkiye için geçerli sonuçlara ulaşılmasıdır.

Özetleme ve değerlendirme konusu çalışmaların seçiminde, kullanılan veri kaynakları ile yöntemlerin nitelikleri temel ölçüt olarak alınmıştır. Bu nedenle de, esas olarak Devlet Planlama Teşkilatı ile akademik çevrelerde gerçekleştirilen çalışmalar üzerinde durulmuştur.

1. Ücret-İstihdam İlişkileri

İktisat kuramına göre, yatırımlarda teknoloji seçiminin temel belirleyicisi görece faktör fiyatlarıdır. Buna dayanarak, ücretler arttığında, *ceteris paribus*, sermaye yoğun teknikler kullanma eğiliminin artacağı söylenir. Buradan giderek, ücretler ile istihdam arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilir. Ancak, bütün bunlar ücretler ile istihdam arasında <u>her zaman</u> ters yönde ve <u>bire-bir</u> bir ilişkinin olduğu anlamına gelmez. Çünkü, bir yanda, teknoloji seçimini ve dolayısıyla istihdamı etkileyen <u>tek</u> faktör ücretler değildir, örneğin, yatırılabilir fonların (finansman olanaklarının) sağlanabilirliği, gümrük indirim ve bağışıklıkları gibi, makina ve teçhizatın maliyetini ucuzlatan önlemler bu diğer faktörler arasında sayılabilir. Oysa, yukarda yer alan *ceteris paribus* ifadesi ücretler dışındaki diğer faktörlerin sabit tutulduğu, değişmediği anlamına gelir. Bu nedenledir ki, ücret artışlarının istihdam üzerindeki etkilerini belirlemek için söz konusu olabilecek diğer faktörlerde değişme olup olmadığını, oldu ise değişmelerin yönünü ve büyüklüğünü belirlemek gerekir. Oysa Türkiye'de, bu yapılmadan, ücret artışlarının istihdamı olumsuz olarak etkileyeceği adeta bir veri olarak alınmaktadır. Tablo l'de, böyle bir görüşün yanlışlığı açıkça görülmektedir. 1963-1973 arasında Türkiye özel imalat sanayiinde görülen sektörel istihdam artışlarıyla cari ücret artışlarının karşılaştırıldığı bu tablodaki veriler, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır (sıra bağıntı katsayısı =0,28; t = 1,2396). Bu sonuç, ücret dışındaki diğer faktörlerin istihdam üzerindeki etkilerini ihmal ederek, ücretler ile istihdam arasında ters yönde, bire-bir ilişkinin olduğunu ileri sürmenin yanlışlığını açık seçik göstermektedir.

* Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Çalışma Sorunları Özel İhtisas Komisyonu çalışmaları için hazırlanmıştır (1976).

TABLO: 1

1963-1973 DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE SEKTÖREL İSTİHDAM VE CARİ ÜCRET ENDEKSLERİ

(1963 = 100)

Sektörler[a]	İstihdam[b]	Çalışan Başına Yıllık Ücret[c]
20 Gıda Maddeleri	152	393
21 İçki	768	406
22 Tütün	274	150
23 Dokuma	151	404
24 Kundura, Diğer Giyecek, vb.	1081	387
25 Ağaç ve Mantar Mamulleri	320	311
26 Mobilya ve Mefruşat	126	192
27 Kâğıt ve Kâğıttan Mamul Eşya	655	341
28 Matbaacılık, Yayın vb.	203	264
29 Kürk ve Deri Mamulleri	148	226
30 Kauçuk Mamulleri	187	500
31 Kimya	286	360
32 Petrol ve Kömür Mamulleri	9077	919
33 Metalden Gayri Madenler	237	366
34 Metal Ana Sanayii	739	342
35 Madeni Eşya İmali	269	326
36 Makina İmali	681	299
37 Elektrik Makinaları	349	353
38 Taşıt Araçları ve Malzemesi	984	346
39 Muhtelif İmalat	652	310

[a] Bundan böyle sektörler yalnızca burada yer alan numaraları ile anılacaktır.
[b] 1963 için "çalışan", 1973 için "çalışanlar ortalaması" alınmıştır.
[c] 1963: ödenen ücret/çalışan; 1973: ücretle çalışanlara yapılan yıllık ödeme/çalışan ortalaması. (Burada söz konusu edilen kategorilerin 1963'ten 1973'e adları değişmekle beraber kapsamlarında farklılık olmamıştır.)

KAYNAK: D.İ.E, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, s.207-211, 214– 217.

2. Ücret-Fiyat İlişkisi

Ücret-fiyat ilişkisi sorununa, birbiriyle yakında ilişkili iki açıdan yaklaşma olanağı vardır:

(a) Ücret artışlarının fiyatlarda yol açacağı artışlar, (b) Fiyatlardaki artışlarda ücret artışlarının payı. Birinci görüş açısı bizi, bir yanda, ücretlerin maliyetler içindeki yerini, öte yanda da ücret artışlarının fiyatlara yansıtılmasında görülen sektörler arası farklılıkları incelemeye, ikinci yaklaşım ise, fiyat artışlarının kaynakları açısından incelenmesine götürür.

2.1. Ücretlerin Maliyetler İçindeki Yeri

Türkiye özel imalat sanayii üzerine yapılan araştırmaların hepsinde ücretlerin maliyetler içindeki payının çok düşük olduğu görülmektedir.

(1) 1972 yılında imalat sanayii maliyet analizlerini konu alan DPT (1974) çalışmasında, ücretlerin maliyetler içindeki payının yüzde 8-51,6 arasında değiştiği görülmektedir. Mal bazında maliyet çalışmasında da az sayıda mal dışında, bu payın düşüklüğü göze çarpmaktadır:

TABLO: 2

KİMİ ÖZEL İMALAT SANAYİİ FİRMALARINDA İŞÇİLİK GİDERLERİNİN MALİYETLER İÇİNDEKİ PAYI (%) 1972

Sektörler	Firma Sayısı	İşçilik Giderleri/ Toplam Maliyet
Gıda	4	17,0
Orman Ürünleri	2	18,3
Deri	4	10,9
Plastik Eşya '	1	11,1
Kimya	8	9,2
Tıbbi İlaçlar	10	15,7
Amyant Mamulleri	1	28,9
Metalürji	16	9,1
Eloksal İşleri	1	51,6
Madeni Eşya I	16	29,5
Madeni Eşya II	7	23,3
Madeni Eşya III	1	26,9
Makina İmalat I	6	22,3
Dayanıklı Tüketim Malları II	6	14,3
Makina İmalat III	6	18,0
4″ Pompalar	1	29,3
Elektrik Makinaları	6	19,3
Yeraltı Kabloları ve Diğer Kablolar	1	7,6
Akümülatörler	2	27,3
Radyo-TV	3	17,9
Qtomotiv Sanayii	8	7,2
Otomotiv Sanayiine İnput Veren Sanayi	6	13,6
TOPLAM	116	11,7

KAYNAK: DPT (1974), Tablo 2.

(2) 116 özel sanayi işletmesinden toplanan bilgilere dayanılarak hazırlanan DPT (1974) çalışmasının sonuçları, DİE'nin Yıllık Sanayi Anketleri'ndeki verileri kullanan Sevand (1975) bulguları ile aynı yöndedir. Bu çalışmada ücretlerin maliyetler içindeki payının düşüklüğü yanında, 1963-1972 arasında kapsanan 18 sektörden 9'unda azaldığı görülmektedir. (Tablo: 3)

TABLO: 3*

ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE ÜCRETLERİN MALİYETLER İÇİNDEKİ PAYI (1963, 1972)

(%)

Sektör Kodu	1963	1972	Sektör Kodu	1963	1972
20	3,4	3,5	30	18,2	13,2
21	6,3	10,9	31	6,3	7,9
23	11,8	13,0	33	28,1	23,2
24	13,2	13,2	34	8,1	7,7
25	10,5	8,9	35	11,8	11,9
26	15,3	12,5	36	9,0	11,9
27	10,8	8,1	37	10,8	12,5
28	21,1	17,2	38	6,3	7,0
29	10,6	8,4	39	14,5	11,9

* Sevand (1975) yalnız üretimde ödenen ücretleri hesaba katmaktadır.

KAYNAK: Sevand (1975): s. 68, Tablo 7.

(3) Aksoy-Baysan (1976) çalışması da yukardaki sonuçları doğrulamaktadır. Burada, 1963-1970 arasında artış eğilimi gösteren ücret payının 1970 sonrasında düşme eğilimi gösterdiği görülmektedir. (Tablo: 4)

TABLO: 4

ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE ÜCRETLERİN MALİYETLER İÇİNDEKİ PAYI (1963, 1970, 1974)

(%)

	Ücretin Payı				Ücretin Payı		
Sektör Kodu	1963	1970	1974	Sektör Kodu	1963	1970	1974
20	4,8	6,0	6,2	31	15,0	20,0	14,4
21	13,3	19,4	20,7	33	34,0	32,1	24,5
23	14,1	17,1	14,0	34	11,4	11,9	8,8
25	14,3	13,2	15,3	35	15,1	18,6	16,9
27	14,1	13,4	12,2	36	13,7	19,8	17,0
29	12,4	12,9	9,0	37	15,3	19,7	14,7
30	21,9	18,7	15,8				

KAYNAK: Aksoy-Baysan(1976)

(4) Girdi-çıktı tablolarına dayanılarak hazırlanan Kepenek (1975) çalışmasında da işgücüne yapılan ödemelerin toplam maliyetler içindeki payının küçüklüğü gözlemlenmektedir. (Tablo: 5)

TABLO: 5

İŞGÜCÜ ÖDEMELERİNİN MALİYETLER İÇİNDEKİ PAYI (1968)

(%)

Sektörler	Ücretin Payı	Sektörler	Ücretin Payı
Gıda	7,3	Petrol Ürünleri	3,3
İçki-Tütün	16,5	Metal Dışı Maden.	26,1
Dokuma-Giyim	15,0	Temel Metaller	26,9
Orman Ürünleri	8,2	Madeni Eşya	13,9
Kâğıt-Basım	21,2	Makina	11,5
Deri	7,4	Elektrik Makina.	8,7
Lastik-Plastik	8,9	Taşıt Araçları	20,7
Kimya	17,2		

KAYNAK: Kepenek(1975), s.114, Tablo:IV.5.

Buraya değin özetlediğimiz çalışmaların ortaya koyduğu sonuç, işgücüne yapılan ödemelerin, diğer girdi maliyetlerine oranla çok daha az önemli olduğudur.

2.2. Ücret Artışlarının Fiyat Artışlarına Yansıması

Ücret artışlarının fiyat artışlarına yansıyacağı görüşü, bir maliyet unsuru olan ücretler ile fiyatlar arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu varsayımına dayanır. Bu, bir yanda, ücret artışlarının getireceği maliyet artışlarının fiyat artışlarından başka yöntemlerle karşılanamayacağı, öte yanda, fiyatların istenen biçimde ve oranda arttırılabileceği anlamına gelir. Türkiye imalat sanayiine ilişkin araştırmalar bu tür *a priori* usavurmaların biç de sanıldığı gibi doğru olmadığını göstermektedir. Sevand (l975)'a göre "1963-1972 arası dönemde yapım sanayiinde gözlemlenen gelişmeler parasal ücret ve fiyat hareketleri arasında ters yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir." (s.96) Yani ücretlerin göreceli olarak daha hızlı arttığı sektörlerde fiyat artışları daha yavaş olmuştur ve *vice versa*."Sektörler arasında ücret artışları ile fiyat artışları arasındaki sıra korelasyon katsayısı 0,81'dir." (s.96)

Bu sonuç, ücret artışları ile fiyat artışları arasında sanıldığı gibi doğru yönlü, bire-bir ilişkinin bulunmadığını, sektörel yapı farklılıklarının ücret artışlarının fiyat artışlarını ne yönde ve ne oranda etkileyeceğini belirlemede ana etken olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, farklı verimlilik artışları bu konuda farklılıklar yaratacaktır. Sevand 1975)'ın bulgularına göre, fiyat hareketleri ile verimlilik hareketleri arasında ters yönde bir ilişki vardır. Yüksek verimlilik artışı sağlayan sektörlerde fiyat artışları genellikle ortalamanın altında olmuştur, (s.77) Burada, üreticiler ve sektörler arasında fiyatlar üzerindeki denetim farklılıklarının da önemli bir etki yapacağı söylenebilir. Ancak, elimizde bu konuda yapılmış çalışmalar yoktur.

2.3. Fiyat Artışlarının Kaynakları

Ücretlerin maliyetlerin küçük bir bölümünü oluşturması ve ücret artışlarının doğrudan fiyat artışlarına yansıtılmadığı gözlemleri bizi, ücret artışlarının fiyat artışlarının önemli bir kaynağını oluşturmadığı sonucuna götürür. Aksoy-Baysan (1976) bu yargımızı doğrulamaktadır. Tablo 6'da da görüldüğü gibi 1963-1974 arasında fiyat artışlarında, dolaysız emek girdisi maliyetindeki artışın payı yüzde 1,8 ile yüzde 17,2 arasında değişmiş, buna

karşılık, diğer girdi maliyetlerindeki artışın payı yüzde 57,7-60,7 olmuştur. Ücret dışı katma değer unsurlarındaki artışların fiyat artışları içindeki payı ise yüzde 8,6-35,7 arasında değişmiştir. Bu bulgular, bir yanda ücret artışlarının fiyat artışları üzerin- deki, etkisinin hiç de bazı çevrelerce büyütüldüğü kadar önemli olmadığını gösterirken, diğer girdilerdeki ve karlardaki artışların önemini de ortaya koymaktadır.

TABLO: 6

ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARININ KAYNAKLARINA AYIRIMI (1965-1974)

Sektörler	Ücret	Girdi	Kâr	Toplam
20	6,3	80,6	13,1	100
25	10,8	66,3	22,9	100
25	12,1	64,6	23,3	100
27	6,7	57,7	35,6	100
29	6,4	80,7	12,9	100
30	1,8	79,9	18,3	100
31	11,2	69,0	19,8	100
33	14,7	60,9	24,4	100
34	6,6	78,5	14,9	100
35	13,8	61,0	25,2	100
36	17,2	73,4	9,4	100
37	12,9	78,6	8,5	100

KAYNAK: Aksoy-Baysan (1976)

Bu sonuca bir yönden karşı çıkılıp, dolaylı emek girdisindeki artışların ihmal edildiği ileri sürülebilir. Ancak, dolaylı emek girdilerinin de hesaba katıldığı girdi-çıktı tablolarına dayalı bir tekniğin kullanıldığı Kepenek (1975) çalışmasında ortaya konan bulgular bu durumda da ücret artışlarının fiyat artışları üzerinde önemli etkileri olamayacağını ortaya koymuştur. Tablo 7'den de anlaşılacağı gibi, "**bütün** tarım dışı ücretler diyelim yüzde 10 arttığı zaman, *ceteris paribus*, kâğıt-basım sektöründe fiyatlar yüzde 3,4, taşıt araçları sektöründe yüzde 5,2 ve petrol ürünlerinde yüzde 1 oranında yükselecektir. Burada, *ceteris paribus* varsayımı yalnız üretim teknolojisinin değil, aynı zamanda ücret dışı katma değer oranlarının (kâr, amortisman, faiz ve vergilerin) da sabit tutulması gerektiğini gösterir. Bu artış oranları hem ilgili sektördeki ücret artışının hem de diğer sektörlerdeki ücret artışının fiyatlara etkisini kapsar."(s. 107)

Öyleyse, fiyat artışlarının kökenini ücret artışlarında değil emek dışı diğer girdilerdeki fiyat artışlarında ve ücret dışı katma değer unsurlarındaki (kâr, faiz, amortisman, vb.) artışlarda aramak gerekir. Bu da bizi ücretler ile gelir dağılımı ilişkisine getirir.

3. Ücret-Gelir Dağılımı İlişkisi

Eldeki çalışmalar özel imalat sanayiinde sektörel katma değer içinde ücretlerin payının ortalama yüzde 20-30 arasında olduğunu ve 1963-1972 arasında düştüğünü gösteriyor. (Tablo 8)

TABLO:7

YÜZDE 10'LUK GENEL ÜCRET ARTIŞININ NEDEN OLACAĞI SEKTÖREL FİYAT ARTIŞ ORANLARI

(%)

Sektörler	Fiyat Artışı	Sektörler	Fiyat Artışı
Kâğıt-Basım	3,4	Makine	1,8
Taşıt Araçları	3,2	Orman Ürünleri	1,7
Madeni Eşya	3,1	İçki-Tütün	1,7
Temel Metaller	3,1	Lastik-Plastik	1,6
Metal Dışı Madenler	2,5	Gıda	1,3
Dokuma-Giyim	2,2	Deri	1,2
Kimya	2,2	Petrol Ürünleri	1,0
Elektrik Makinaları	2,1		

KAYNAK: Kepenek (1975), s. 108, Tablo IV.4.

TABLO: 8

ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE ÜCRETLERİN KATMA DEĞER İÇİNDEKİ PAYI (1963,1972)

(%)

Sektör Kodu	Ücret/Katma Değer 1963	1972	Sektör Kodu	Ücret/Katma Değer 1963	1972
20	21	19	30	39	23
21	10	12	31	12	13
23	28	24	33	27	24
24	31	30	34	20	25
25	28	11	35	28	21
26	28	27	36	18	22
27	25	19	37	18	26
28	22	21	38	19	16
29	40	32	39	26	21
Toplam	24	21			

KAYNAK: Sevand (1975), s. 68, Tablo 7.

Korum (1975)'dan alınan Tablo 9'a göre özel sektörde maaş ve ücretlerin katma değer içindeki payının 1963'den 1967'ye genellikle artma gösterdiğini, 1967'den 1972'ye ise genellikle düştüğünü" söyleyebiliriz. (s.269)

TABLO: 9

ÖZEL İMALAT SANAYİİNDE MAAŞ VE ÜCRETLERİN KATMA DEĞER İÇİNDEKİ GÖRELİ ÖNEMİ (1963,1967,1972)

(%)

Sektör Kodu	1963	1967	1972	Sektör Kodu	1963	1967	1972
.20	30	32	28	30	48	19	29
21	22	22	24	31	27	29	24
22	26	39	37	32	10	13	12
23	34	34	30	33	36	45	52
24	38	55	37	34	29	20	34
25	35	27	15	55	37	55	31
26	31	33	32	36	25	31	31
27	33	17	29	37	25	31	37
28	38	40	33	38	31	18	24
29	47	49	37	39	34	35	29

KAYNAK: Korum (1975), s. 267-268, Tablo 7.

Ayrıca, Sevand (l975)'a göre, "ortalama cari ücretler ile ücretlerin katma değer içindeki payı da ters ilişkilidir." (s.69) Benzer bir sonuca Yıldırım (1973) ulaşmaktadır. 1951-1968 döneminde özel imalat sanayiinde ücretler ile ücretlerin payı arasında kuvvetli pozitif bir ilişki olmadığını, 18 yılın 11'inde negatif bir ilişki görüldüğünü belirten Yıldırım (1975) şu sonuca ulaşıyor: "Buna dayanarak, bir endüstride işçilere yüksek ücret ödenmesinin, bölüşümü işçiler lehine değiştirmeye yetmemekte olduğunu kolayca söyleyebiliriz. " (s. 173) (Buna karşılık, Yıldırım kâr oranı ile kâr payı arasında doğru yönde bir ilişki bulmuştur.)

Burada özetlenen çalışmaların ortaya koyduğu sonuç, ücret artışlarına karşın özel imalat sanayiinde bölüşümün işçiler aleyhine değişmiş olduğudur. Aksoy-Baysan (1976)'ın ilk sonuçları da bu yargıyı doğrulamaktadır.

KAYNAKLAR

Aksoy, A. ve Baysan, C. (1976). "Özel İmalat Sanayiinde Ücretler. Fiyatlar ve Bölüşüm İlişkisi," *ODTÜ Gelişme Dergisi*'nde yayımlanacak çalışma.

D.İ.E. (1976). *Türkiye İstatistik Yıllığı 1975*, D.İ.E. Yayını.

D.P.T. (1974). *Türk Sanayiinde 1972 Yılı Maliyet Analizleri*, İPD Yayını.

Kepenek, Y. (1975). *Türk İmalat Sanayiinin Üretim Yapısı ve Değişimi, 1963-1972: Girdi-Çıktı Analizleri ile Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, ODTÜ.

Korum, U. (1975). "Türkiye'de Endüstrilerarası Yapının Gelir ve İstihdam Etkileri," *Cumhuriyet'in 50'nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, SBF Yayını, s. 255-283.

Sevand, A. (1975). *Türkiye Yapım Sanayiinde Ücret-Verimlilik-Fiyat Gelişmeleri (Özel Kesim: 1965-1972)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ.

Yıldırım, N. (l975). *Neoklasik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı (Teori ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma)*, SBF Yayını.